

PŘEDBĚŽNÁ ANALÝZA

ODHAD DOPADŮ NAVRHOVANÝCH ZMĚN SAZEB DPH NA ŽIVOTNÍ NÁKLADY DOMÁCNOSTÍ

16. PROSINCE 2010

LIBOR DUŠEK, PH.D., PETR JANSKÝ, M.SC.

Tato předběžná analýza ukazuje, jak vzrostou životní náklady různým typům domácností v důsledku navrhovaných úprav sazeb DPH. V posledních měsících bylo předloženo několik návrhů daňové reformy spočívající ve sblížení sazeb DPH a případném snížení sociálního pojistného.¹ Mediálně největší pozornosti se dostalo návrhu na sjednocení sazeb DPH na 19 procent a snížení sociálního pojistného o 5 procentních bodů, který doporučila tzv. Bezděkova komise. Hlavním argumentem pro tyto změny je efektivnější daňový systém a nutnost financovat rostoucí výdaje na důchody. V dosavadní veřejné debatě jsou často zmiňovány nerovnoměrné sociální dopady reforem – nižší sazbou DPH jsou zdaněny základní potřeby jako potraviny, a tudíž její zvýšení dopadne na chudší domácnosti více bolestně než na ty bohatší. Debata však zatím zcela postrádá kvalitní číselné odhady těchto dopadů, bez nichž ovšem nelze sociální přijatelnost daňových změn vůbec hodnotit.

Tato analýza se zabývá jednou stranou daňové reformy, tj. sazbami DPH. Zvýšení daňové zátěže by mělo být kompenzováno souběžným snížením sociálního pojistného, které může mít na příjmy domácností podstatně vyšší (a pozitivní) dopad než zvýšení dolní sazby DPH. Současné návrhy vlády ani jejich poradních orgánů však neposkytují dostatek detailů o tom, zda a o kolik bude nakonec sociální pojištění sníženo, a naše předběžná analýza jeho dopady tedy nezohledňuje. Zde prezentované odhady proto lze číst jako „nejhorší

možný“ scénář z pohledu domácností, neboť jakákoli jiná reforma, kombinující zvýšení DPH se snížením pojistného, bude mít mírnější dopady na domácnosti, které pojistné platí. (Podrobnější analýzu navrhovaných změn, včetně snížení sazeb sociálního pojištění, připravuje IDEA na únor 2011.)

1. Metodologie

Analýza využívá detailní údaje o výdajích reprezentativního vzorku 2901 českých domácností v roce 2009 (Statistika rodinných účtů Českého statistického úřadu).² Pro každou domácnost v souboru počítáme, jak se úprava DPH projeví v nákladech na pořízení jejího „spotřebního koše“, a to jak v korunách, tak jako procento stávajících výdajů.³ Předpokládáme, že změna sazeb DPH se plně promítne do cen zboží a služeb⁴ a že domácnost nezmění svůj spotřební koš v reakci na změněné ceny. Odhad nezohledňuje valorizaci důchodů a jiných dávek, ke kterým s určitým zpožděním po změnách DPH dojde. Naše předpoklady jsou tedy konzervativní - vedou k nadhodnocení skutečných negativních dopadů. Z odhadnutých změn životních nákladů pro jednotlivé domácnosti počítáme dopad na průměrnou domácnost daného typu.⁵

2. Varianty změn DPH

V této předběžné analýze prezentujeme výsledky pro dvě varianty změn sazeb DPH:

1. Sjednocení sazeb DPH na 19%. Tzn. zvýšení zvýhodněné sazby z 10% na 19% a snížení základní sazby z 20% na 19%.
2. Zvýšení zvýhodněné sazby z 10% na 17% a ponechání základní sazby na 20%. Ponechání dvou sazeb DPH je zjevně preferováno řadou politiků. Proto je zajímavé posoudit, nakolik jsou sociální dopady skutečně rovnoměrněji rozloženy při zvýšení zvýhodněné sazby ve srovnání se sjednocením sazeb. Sazby 17 a 20 procent byly zvoleny proto, že vedou k téměř stejnému zvýšení životních nákladů pro *průměrnou* domácnost, a mají tedy i stejný finanční přínos pro státní rozpočet jako sjednocení sazeb na 19%.⁶ Při stejném průměrném dopadu (na státní rozpočet a na průměrnou domácnost) tak můžeme porovnat, nakolik se tyto varianty liší v dopadech na různé typy domácností.

3. Výsledky

Tabulky 1-4 ukazují dopady na životní náklady domácností pro oba scénáře a pro domácnosti rozdělené podle příjmů (jednotlivé decily), ekonomické aktivity, rodinné struktury a počtu dětí. U každého scénáře a typu domácnosti ukazujeme procentní změnu životních nákladů a změnu v korunách za měsíc. (Záporná čísla znamenají pokles životní úrovně.) Pro ilustraci je též uveden podíl daného typu domácností na celkové populaci.

Hlavní výsledek: Sjednocení sazeb DPH na 19% má překvapivě podobný dopad na různé typy domácností. Dle očekávání dopadá více na chudší než na bohatší domácnosti, ale rozdíly mezi nimi jsou malé – domácnostem, které jsou mezi deseti až dvaceti procenty nejchudších, rostou životní náklady o 1,88%; naopak domácnostem, které jsou mezi deseti a dvaceti procenty nejbohatších, rostou o 1,55%. Jediný viditelnější rozdíl je mezi nejchudší a nejbohatší desetinou domácností, kterým rostou životní náklady o 2,11, respektive 1,35 procent. U nejchudších domácností to představuje 184 korun měsíčně. Nelze tedy říci, že by sjednocení sazeb mělo výrazně nerovnoměrný dopad na chudší domácnosti.

Obdobně malé rozdíly pozorujeme při porovnání domácností podle jejich ekonomické aktivity. Nejhuře postiženy jsou domácnosti nezaměstnaných (2,11%). Dopad na životní náklady důchodců (1,9%) je jen o málo vyšší než na životní náklady podnikatelů (1,7%). Rovněž při porovnání domácností podle rodinné struktury

(tabulka 3) nepřevyšují rozdíly mezi domácnostmi půl procenta (od 1,51% pro domácnosti jednotlivce – muže, po 1,99% pro neúplné rodiny s dětmi).

Alternativa sazeb DPH 17 a 20 procent má sice rovnoměrnější dopady, ovšem rozdíly oproti sjednocení sazeb na 19% jsou v řádu desetin procenta. Tato alternativa například zvyšuje životní náklady nejbohatší desetin domácností o 1,44% (tj. o 50 korun měsíčně více než sjednocení sazeb) a nejchudší desetin domácností o 1,86% (tj. o 13 korun méně než sjednocení sazeb).

Co stojí za vcelku rovnoměrnými dopady sjednocení DPH? Až na výjimky je zboží podléhající zvýhodněné a základní sazbě rozděleno podle široce definovaných kategorií (např. potraviny (10%) a spotřební zboží (20%)). Mezi příjmovými skupinami nejsou radikálně velké rozdíly v procentu výdajů na potraviny a spotřební zboží – např. desetina nejchudších domácností vydává na potraviny 28 procent příjmů, desetina nejbohatších 20 procent, a domácnosti s příjmy mezi těmito skupinami 23 až 25 procent. Navíc při sjednocení DPH dochází k poklesu cen zboží a služeb zdaněných vyšší sazbou. Některé z těchto služeb (zejména energie, teplá voda, atd.) využívají disproporcionálně chudší domácnosti či domácnosti důchodců – zatímco desetina nejchudších domácností vydá na služby zatížené dvacetiprocentní sazbou plných 37% svých příjmů, desetina nejbohatší jen 25%.⁷ Naše analýza naznačuje, že systém dvou sazeb DPH nemá výraznou redistribuční funkci.⁸

4. Závěry

Navrhované sjednocení sazeb DPH má samo o sobě (bez souběžného snížení sociálního pojistného) nevyhnutelně negativní dopad na životní náklady domácností. Odhadované dopady ale jsou relativně mírné (mezi 1,35 až 2,11 procenty pro různé příjmové skupiny). Úpravy pojistného či valorizace dávek, které by vedly ke zvýšení čistých příjmů o 2%, by více než dostatečně kompenzovaly nárůst životních nákladů.

Sjednocení sazeb DPH dopadá téměř rovnoměrně na jednotlivé příjmové skupiny a typy domácností, vyjma těch zcela nejchudších a zcela nejbohatších. Ale ani mezi nimi nejsou výrazné rozdíly - zvýšení životních nákladů pro 10% nejchudších je o tři čtvrtě procentního bodu vyšší než pro 10% nejbohatších. Zachování rozdílných sazeb DPH (ve variantě 17% a 20%) má prakticky stejné dopady jako sjednocení sazeb.

TABULKA 1. ODHAD DOPADŮ ZMĚN SAZEB DPH NA ŽIVOTNÍ NÁKLADY DLE PŘÍJMOVÝCH DECILŮ

Příjmové decily	Sjednocení DPH 19%		Snížená DPH 17%, základní DPH 20%		Podíl domácností
	% výdajů	Kč/měsíc	% výdajů	Kč/měsíc	
0-10% (nejchudší)	-2.11	-184	-1.95	-171	10%
10%-20%	-1.88	-217	-1.78	-207	10%
20%-30%	-2.05	-317	-1.96	-304	10%
30%-40%	-1.75	-312	-1.68	-301	10%
40%-50%	-1.90	-386	-1.85	-380	10%
50%-60%	-1.77	-396	-1.75	-395	10%
60%-70%	-1.75	-439	-1.75	-444	10%
70%-80%	-1.64	-475	-1.67	-488	10%
80%-90%	-1.55	-512	-1.60	-535	10%
90%-100% (nejbohatší)	-1.35	-548	-1.44	-599	10%

TABULKA 2. ODHAD DOPADŮ ZMĚN SAZEB DPH DLE SKUPINY DOMÁCNOSTÍ

Skupina domácností	Sjednocení DPH 19%		Snížená DPH 17%, základní DPH 20%		Podíl domácností
	% výdajů	Kč/měsíc	% výdajů	Kč/měsíc	
zaměstnanci s nižším vzděláním	-1.81	-420	-1.79	-424	24%
samostatně činní	-1.70	-463	-1.71	-477	12%
zaměstnanci s vyšším vzděláním	-1.60	-431	-1.64	-451	26%
domácnosti neaktivních osob s ekon. aktivními členy	-1.68	-421	-1.69	-433	4%
důchodci (nepracující) bez ekon. aktivních členů	-1.90	-267	-1.77	-251	28%
nezaměstnaní	-2.11	-316	-2.03	-310	4%
ostatní domácnosti bez ekon. aktivních členů	-1.76	-211	-1.75	-211	1%

TABULKA 3. ODHAD DOPADŮ ZMĚN SAZEB DPH DLE DRUHU DOMÁCNOSTÍ⁹

Druh domácností	Sjednocení DPH 19%		Snížená DPH 17%, základní DPH 20%		Podíl domácností
	% výdajů	Kč/měsíc	% výdajů	Kč/měsíc	
úplná čistá rodina bez dětí	-1.82	-398	-1.78	-401	32%
úplná čistá rodina s dětmi	-1.74	-521	-1.74	-532	27%
úplná smíšená rodina bez dětí	-1.34	-370	-1.43	-478	0.1%
úplná smíšená rodina s dětmi	-1.79	-586	-1.77	-592	3%
čistá neúplná rodina s dětmi	-1.68	-286	-1.61	-280	7%
smíšená neúplná rodina s dětmi	-1.99	-456	-1.93	-447	2%
nerodinná domácnost	-1.96	-381	-1.92	-386	1%
jednotlivec - muž	-1.51	-184	-1.46	-188	7%
jednotlivec - žena	-1.85	-223	-1.79	-222	22%

TABULKA 4. ODHAD DOPADŮ ZMĚN SAZEB DPH DLE POČTU DĚTÍ

Počet dětí	Sjednocení DPH 19%		Snížená DPH 17%, základní DPH 20%		Podíl domácností
	% výdajů	Kč/měsíc	% výdajů	Kč/měsíc	
0	-1.80	-322	-1.76	-323	64%
1	-1.63	-408	-1.62	-418	17%
2	-1.79	-524	-1.78	-532	17%
3	-1.96	-609	-1.91	-603	3%
4	-1.86	-666	-1.78	-645	0.2%
5	-2.02	-594	-1.89	-554	0.03%

¹ V médiích byly diskutovány například návrhy Poradního a expertního sboru (tzv. Bezděkovy komise) z června 2010 (sjednocení sazeb DPH na úrovni 19% za účelem kompenzace snížení pojistné sazby (28%) o 5 p.b. (na 23%)); premiéra Petra Nečase (zvýšení snížené sazby DPH na 16% nebo 17% a snížení základní na 19%); ministra Jaromíra Drábka (sjednocení DPH na 19%, zachování pojistné sazby, dle ihned.cz 1.12.2010); ministra Miroslava Kalouska (sjednocení DPH na 19%, dle ihned.cz 15.11.2010); a NERV z prosince 2010 (sjednocení DPH na 19%, dle vlada.cz). ODS v lednu 2010 navrhovala sjednocení sazeb minimálně na úrovni 17% (dle ihned.cz 13.1.2010). Zástupci Věcí Veřejných se dle posledních vystoupení (dle ihned.cz 13.12.2010) kloní k zachování dvou sazeb DPH na stávajících úrovních, dříve se vyjadřovali o možnosti zvýšení snížené sazby na 14% nebo 15% (dle parlamentnilisty.cz 26.11.2010). Bohuslav Sobotka z ČSSD preferuje zachovat stávající sazby DPH (dle ihned.cz 30.9.2010).

² Statistika rodinných účtů, detaily například zde: <http://www.czso.cz/csu/2010edicniplan.nsf/p/3001-10>

³ Do výdajů domácností začleňujeme všechny peněžní výdaje na potraviny včetně nápojů a restauračního stravování, průmyslové zboží od oblečení přes knihy po tabák, služby od energií, přes dopravu, po lékařskou péči. Naše definice výdajů zahrnuje dále (dle metodiky ČSÚ) daň z nemovitostí, dědickou daň, správní a jiné poplatky, příspěvky organizacím, různé typy pojištění apod. V případě nákupu předmětů dlouhodobé spotřeby na úvěr započítáváme do výdajů pouze výdaje na samotný nákup předmětu, nikoli však už samotné splátky úvěru. (Důvodem je jednak nutnost nepočítat výdaj na stejnou věc dvakrát, jednak skutečnost, že změny DPH se projeví primárně v pořizovací ceně předmětů dlouhodobé spotřeby).

⁴ Zahraniční empirické studie o dopadu nepřímých daní do cen zboží obvykle nacházejí plné promítnutí daňových změn do cen, byť v případě poklesu daní k němu dochází s časovým zpožděním (Besley, T. and Rosen, H. 1999. „Sales Taxes and Prices: An Empirical Analysis,“ *National Tax Journal*, 52(2),157–178. a Peltzman, S., 2000. „Prices Rise Faster than They Fall,“ *Journal of Political Economy*, vol. 108(3), 466–502.). Oproti tomu existující české studie lze interpretovat tak, že růst sazeb DPH se do cen nepromítá plně. Naše odhady tak lze považovat za horní hranici dopadů na skutečné náklady domácností. (ČNB 2010) ve svém citlivostním scénáři zvýšení snížené sazby DPH v roce 2012 z 10% na 14% odhaduje primární dopad do inflace na 1 procentní bod (tzn. průměrně 0,25 procentního bodu inflace za každý procentní bod zvyšující sníženou sazbu DPH). (ČNB 2009) odhadovala, že očekávaný dopad zvýšení sazeb DPH o jeden procentní bod

kromě cigaret do inflace by měl v roce 2010 kolem 0,41 procentního bodu.

ČNB, 2009. Zpráva o inflaci - IV/2009. Vliv regulovaných cen a dalších administrativních opatření na inflaci v letech 2008 – 2009 a očekávání jejich dalšího vývoje. Ke stažení na: http://www.cnb.cz/cs/menova_politika/zpravy_o_inflaci/2009/2009_IV/Boxy_a_prilohy/zoi_IV_2009_box_II.html.

ČNB, 2010. Zpráva o inflaci - IV/2010. Vliv regulovaných cen a dalších administrativních opatření na inflaci v letech 2008 – 2009 a očekávání jejich dalšího vývoje. Ke stažení na: http://www.cnb.cz/miranda2/export/sites/www.cnb.cz/cs/menova_politika/zpravy_o_inflaci/2010/2010_IV/download/zoi_IV_2010.pdf.

⁵ Detailní metodika a další výsledky jsou k dispozici na vyžádání.

⁶ Varianta 1. vede k růstu životních nákladů průměrné domácnosti o 1,78%, zatímco varianta 2. o 1,74%.

⁷ Obdobně důchodci vydávají na služby zatížené vyšší sazbou 32% příjmů, zatímco domácnosti zaměstnanců 28%.

⁸ Dalším faktorem je, že zvýhodněnou sazbou jsou zdaňovány i některé komodity, které kupují disproporcionálně bohatí (kultura, knihy).

⁹ Vysvětlivky k jednotlivým druhům domácností dle ČSÚ:

- úplná čistá rodina bez dětí: manžel + manželka, druh + družka
- úplná čistá rodina s dětmi: rodina s dětmi, s níž nežijí další příbuzní - např. babička, strýc, neteř - a žádné dítě žijící ve zpravodajské domácnosti není ekon. aktivní
- úplná smíšená rodina bez dětí: rodina, kde je další člen domácnosti - tchyně, dědeček, vnuk
- úplná smíšená rodina s dětmi: rodina s dětmi, s níž žijí další členové domácnosti, nebo kde některé dítě je ekon. aktivní
- čistá neúplná rodina s dětmi: v domácnosti je jen jeden rodič, který je osobou v čele domácnosti, jinak jako u úplné čisté rodiny s dětmi
- smíšená neúplná rodina s dětmi: v domácnosti je jen jeden rodič, který je osobou v čele domácnosti, jinak jako u úplné smíšené rodiny s dětmi
- nerodinná domácnost: domácnost netvořící rodinu, např. dvě sestry, babička s vnukem
- jednotlivec – muž: domácnost jednotlivce ve vlastním bytě nebo podnájmu
- jednotlivec – žena: domácnost jednotlivce ve vlastním bytě nebo podnájmu

Institut pro demokracii a ekonomickou analýzu (IDEA) je novým projektem Národohospodářského ústavu AV ČR, v. v. i. a prof. Jana Švejnara. IDEA je moderní a politicky nezávislé myšlenkové centrum (think-tank), které vytváří a nabízí širokou škálu podstatných myšlenek a názorů pro veřejnou sféru, založených na solidní analýze; přispívá ke vzniku celonárodní vize a strategie pro budoucnost a poskytuje občanům dostatečné informace k tomu, aby byl jejich hlas výrazněji slyšet uprostřed společenského dění a jejich zvolené představitel vedl k odpovědnosti vůči veřejným zájmům.

<http://idea.cerge-ei.cz>

1. Vytváření shody na základě intelektuální otevřenosti – přijímání volné soutěže myšlenek, otevřenost podnětům z různých částí světa, přehodnocování existujících stanovisek vzhledem k novým výzvám.
2. Využívání nejvhodnějších teoretických a praktických poznatků – snaha o rozvinutí postupů na základě nejlepších teoretických i praktických poznatků (z České republiky i ze zahraničí).
3. Zaměření aktivit na vytvoření efektivní politiky a strategie České republiky – doplňovat akademické instituce vytvářením podkladů efektivním a operativním způsobem.

Twitter: IDEA_CZ

IDEA předběžná analýza

© Libor Dušek, Ph.D., Petr. Janský, M.Sc.

Kontakt na autory: libor.dusek@cerge-ei.cz, petr.jansky@fsv.cuni.cz

Vydal a vytiskl Národohospodářský ústav AVČR, v.v.i., Politických vězňů 7, 11121 Praha 1.

Elektronická verze této publikace je k dispozici na http://idea.cerge-ei.cz/documents/pa_201001.pdf

Upozornění: Tato studie reprezentuje pouze názory autorů a nikoli oficiální stanoviska Národohospodářského ústavu AVČR, v.v.i., či Centra pro ekonomický výzkum a doktorské studium UK v Praze (CERGE).